

ПЕТЕР ЕСТЕРХАЗІ

НЕБЕСНА ГАРМОНІЯ

РОМАН

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2014

Мало хто може впоратися з недавнім минулим. Ми прикуті до сьогодення з великою силою, і якщо і занурюємось у глибини минулого, то лише для того, аби пригадати і відтворити те, що вже давно скінчилося. Навіть у знатних і багатих родинах, які багато чим зобов'язані своїм предкам, прийнято згадувати дідів, а не батьків.

1. З біса важко брехати, коли не знаєш правди.

2. Розпочати текст з войовничого магната добре: у такий момент якийсь тремтіння пронизує груди, з ним вітаються люди-роботи, а його повар, чому б йому не бути його поваром (кому, як не йому?), подає сюрприз у вигляді смаженої баранячої ніжки, котра схожа на телячу, але ще смачніша, тому що ніжніша: мій батько, цей войовничий магнат, який часто мав можливість і необхідність поглядати на імператора Леопольда, подивився на імператора Леопольда, його обличчя набуло серйозного виразу, але блиск його примружених очей як завжди його видавав, і він сказав: «Ваша Величносте, з біса важко брехати, коли не знаєш правди», — з цими словами він скочив на коня Зульфікара і погнав у напрямку чуттєвого краєвиду XVII століття.

3. Мій батько, ймовірно, мій батько був тим, хто прокрався до музею, проносячи таємно палітру, аби повиправляти свої картини, котрі там висіли.

4. Пригадується мені, мій батько довго і дарма ламав собі голову, а потім сказав, що найсвятіша з речей та, котру ми не пам'ятаємо.

5. В угорській історії та культурі XVII століття постать мого батька була найбільш багатогранною: будучи на висоті своєї політичної кар'єри, він здобув звання палатина¹ та князя. Він зробив своєю резиденцією розкішний палац Кишмартон, побудував декілька церков, а при дворі в нього постійно творили скульптори та художники. Серед членів його родини кожен мав освоїти хоча б один музичний інструмент; найулюбленіші твори батько «вибирав» на спінеті, князь Пал Антал грав на декількох інструментах (за словами одних — на скрипці, флейті та лютні, за словами інших — на скрипці та віолончелі). Усім також відомий той факт, що твори Гайдна для баритона писалися спеціально для князя Миклоша — обожнювача помпезності та музичних інструментів. Мій батько написав безліч віршів — в основному під впливом Миклоша Зріні² — видав і декілька релігійних праць і молитовників. 1711 року у Відні вийшла його збірка духовних пісень під назвою «*Harmonia caelestis*» («Небесна гармонія»), після чого він був вписаний в історію угорської музики як таланови-

¹ Палатин — друга вища (після короля) державна посада в Угорському королівстві до 1853 р.

² Миклош Зріні (1620—1664) — угорський політик, полководець, громадський діяч та поет.

тий композитор. Але останні дослідження показали, що таке визначення може бути пов'язане з ним лише в обмеженому сенсі. Не тільки тому, що більша частина мелодій зі збірки, скоріш за все, була не його (позаяк більшість композиторів того часу також запозичували мелодії), а через те, що виникли підозри, ніби обробку та компонування мелодій виконував не він (тобто не сам). Його ноти, й не тільки зовнішньо, взагалі, були у зародковому стані, непевні й неправильні. Між документами, з яких вимальовуються фізичні та інтелектуальні здібності мого батька, та всією *Harmonia caelestis*, точніше між найскладнішою з її частин, існувала така велика прірва, міст через яку можна збудувати лише в уяві; з цією метою варто згадати найважливіші види підвісних мостів: звичайні, вантові, арочні та наплавні, прості та однопілонні, з якорями, на тросах, зіркоподібні, криві, арфоподібні. Батько грав і на арфі, і на зірках.

6. До другої частини симфонії треба стати старшим, — казав молодий Гайдн уже не молодому, але дуже нетерплячому моему батькові.

7. (Тут з'являється прізвище мого батька!) — Це прізвище означало мрію — угорську мрію про марнотратну заможну людину, котра двома руками витрушувала свого гаманця, спустошувала свої банківські рахунки, тобто про постать, яка існувала лише в народних казках. Означало заможного угорця... В угорській фантазії прізвище мого батька означало все те, що може перетворити на рай життя на землі... Реальне маленьке королівство, не маленьке королівство з анекдоту, межі котрого закінчуються в кінці села, а саме те, володарі якого слідуєть безпосередньо після старого короля. Означало землі такі величезні, через які дикі гуси не в змозі перелетіти за одну ніч, навіть сама людина уві сні, котра лише чує оманливі голоси цих птахів! Воно означало замки зі знаменами на високих вежах, котрі, нудьгуючи, споглядають своє відображення в озерних водах, бо їхній володар не має часу їх відвідати. Палаци на всю довжину вулиці, в яких хіба що сторожі відрощують собі бороди, у зачинених кімнатах живуть у своє задоволення портрети колись закоханих людей, вороги ж мають можливість повернутися спинами; прислуга напивається у трактирі «Івкофф», що на вулиці Йожефа, куди з незапам'ятних часів навідувалася панська челядь. Ось тут і з'являється прізвище мого батька, прізвище-легенда. В кінці XIX століття, коли почався занепад угорської знаті, коротше кажучи, в час, коли людина мріє, спостерігаючи за клубами диму зі своєї люльки, можна було почути тільки два прізвища. Й одне з них — прізвище мого батька. Друге — Ротшильда. Звичайно, в Угорщині були й інші прізвища, котрі знала кожна дитина: Франц Йосиф або Тиса, а жінки шепотіли ім'я Міхая Тімара, довговусого моряка, знатного хрещеника Мора Йокаї, якщо не вголос, то хоча б уві сні, але серйозна, статечна частина населення схилялася саме до прізвища мого батька або Ротшильда. Скільки мандрівників мріяли, лежачи під казковими вербами, про довгу дорогу, котру якось усипав сіллю мій старенький дід, аби навіть улітку доставити Марію Терезію з Відня до Кишмартона на санях, запряжених оленями! Скільки разів озирався, й без того схильний до споглядання, задунайський мандрівник, коли візник батогом тицяв у повітря, вказуючи на казкові палаци на курячих ніжках; на величезні парки, що дрімали під ласкавими променями; на сріблясті

озера, що розкинулися на горизонті; з яких коли-не-коли показувались золоті рибки; ліси, з яких олені дивилися на проїжджого так само лагідно, як діти у фотоальбомах... А візник бурмотів у свої руді вуса: це й це належить... тут йде прізвище мого батька. І кузня, де ми підкуємо коней, теж належить... тут знову йде прізвище мого батька. Підсумок: хто б міг назвати всі ті солодкі акорди, котрі звучали в старому угорці, коли він чув прізвище мого батька.

8. Не дуже довіряючи своєму синові, батько з тяжкістю поступився. А той лише бив його та й бив.

9. Своє прізвище наша родина успадкувала від вечірньої зорі. Колись у нас не було прізвища. На початку тисячоліття у грамотах та додатках були зазначені тільки імена, рідше національність, посадових осіб. Якщо нема прізвища — нема родини. (Родина — це сукупність людей, пов'язаних одне з одним походженням, кровною лінією, спільним минулим та історією. Шанування пам'яті предків — це основа патріотизму та любові до родини. Тому та родина, котра ігнорує своє минуле і не шанує пам'ять предків, нищить коріння родинного дерева країни.) Адже від чого родина є родиною? («Від кузенів», — кажу я.) Якщо коротко: від того, що вони зможуть і сміють сказати про себе: ми такі-то. І вони хочуть цього. І тоді потрібне прізвище. Бо якщо його нема, то вони просто теревенитимуть без зупину. Ми... перерва. Дихай, синку, дихай, бо повітря тебе годує. Потрібне прізвище. Ми Барадлаї. У болотистому Чаллокезі там був наш *Донауешинген*, їх (нас) звали Синя Борода. Синя Борода — це не добре прізвисько, адже в інших також росли сині борода. А серед наших князів не всі мали сині борода, бо у декотрих не було борода, а в інших вона не була синьою. Одне слово — не князі й не синя борода. Таким чином не створити надійну родину. Вся ця історія з бородою вийшла якась занадто конкретна та смутно зрозуміла, ніби її містичність була такою мікроскопічною; та, враховуючи нестачу листів, які б могли це підтвердити, це теж можна залишити в тумані. Прізвище вже деякий час висіло над нами, воно йшло з небес, йшло з-під землі, йшло від нас, з борода. Котрою ж ще, як не Венерою, могла б бути зірка синьобороданів? П'ята планета, зірка кохання, світило веселощів, співу, коштовностей. Їй належить зелений колір, запах шавлії. Один рік вона знаходиться найближче від сонця, тоді її називають Венера-Люцифер — рання зірка, наступного року вона переслідує Сонце, й тоді її називають Венера-Гесперус — вечірня зірка. Людина, котра захворіла в годину вечірньої зірки, це точно через жінку. Дитина або дівчина, котра народиться в її годину, буде боязлива та безплідна. Людина під знаком цієї зірки дуже лагідна, сумнівається в головних речах, сумнівається там, де не треба, пиляє сук, на якому сидить. Постійно наступає на одні й ті ж граблі. Мій батько: хто стоїть під вечірньою зіркою, той з переляку може втратити свідомість, адже стоїть у цілковитій порожнечі; ані тут, ані там, ані вдень, ані вночі, небо порожнє, тільки одна зірка видніється. Лише це тремтливе мерехтіння, це світне *ніщо*, котре раптом стає найдорожчим за *все* інше, компактним та легким, кольоровим та суворим, рухомим і нерухомим. Хто стоїть під вечірньою зіркою, той заново може мріяти, той стоїть у вічності — ох, фаустівський момент, яким би незручним він не був! — його не затягують сипучі піски минулого і не гнітить безвідповідальне майбутнє, немає ні «де», ні

«куди». Є лише зараз, золоте теперішнє, срібний момент, залізна присутність, а потім не залишиться нічого, окрім заліза та іржі, краса іржі та її шорсткість, матерія у нематеріальному: мій батько.

10. У 1700 році виходить нове видання «*Trophæum Nobilissimæ ac Antiquissimæ Domus Estorasiæ*»¹ — конвеєр несмаку та брехні, знуцання над здоровим глуздом, у якому міститься генеалогія мого батька. 171 повноцінне зображення реальних та вигаданих предків. Частину цих зображень намалював князівський художник, такий собі Петрус. Батько походить з тої самої гілки, що й Марія та її культ. Це нам чудово демонструє обкладинка, на якій алегорично зображені: Геркулес — як символ Доблесті (*Fortitudo*), Марс — як символ Благородства (*Generositas*), які охороняють той зал, де янгол підносить Честі (*Honor*) корону — тут з'являється прізвище мого батька, — покладену на подушку. Честь же зображена у вигляді Діви Марії з короною Угорщини на голові. За свідченнями «*Trophæum...*», мій батько починає наше походження від Адама, Ноя тощо, потім продовжує від Аттіли, пізніше ж від принца Чаби, від котрого, як він вважає, походить і династія Арпадів. Таким чином лідер Ерш, котрий, за твердженнями з цієї книги, жив найдовше серед семи лідерів-завойовників, будучи майже суверенним правителем свого часу, являвся також двоюрідним братом святих королів. Від нього походить наш найдавніший предок Есторас, чия мати, принцеса даків Іда, онука Децебала — знаємо, що до заповітних мрій мого батька належало також і приєднання Трансільванії. Есторас був не нижче за Святого Іштвана, адже його також хрестив Святий Адальберт і назвав, звичайно, Павлом. І проносяться нескінченні ряди предків, аж до XV століття, де вже був реальний Бенедек. В окремому розділі указанного твору викладено всі королівські хартії — від Святого Ласло, Ендре Єрусалимського, Лайоша Великого, Жигмонда, Матяша, — сфабриковані від першої до останньої літери. Вони начебто надавали привілей нашим предкам. Сам Святий Ласло — за неіснуючим документом — був дуже радий, що його родич походить з такої родини, котра ще за часів Ісуса Христа була вельмишановною. Мій батько звичайно ж вказав на фіктивність цих заяв. Щоправда, персидською мовою, та не в тому суть. Тут він дає нову етимологію нашому прізвищу. За цими даними, персидською дракона називають Ездером, отже, в принципі наша родина виходить Драконхазі, а цей дракон не що інше, як гриф на нашому гербі, котрий захищає батьківщину з мечем наголо. Та цього виявилось замало, тому після всього мій батько філософствує про те, що не кожна родина має таке довге й древне коріння, котре є настільки задокументованим. Тиняються Угорщиною такі родини, котрим всього-на-всього дві-три тисячі років. Але за часів багатьох нападів на нашу країну більшість архівів зникла. Та це не біда, адже тільки дворянська кров варта чогось, гм-гм, а не походження, котре саме по собі, як пофарбована труна, напхана гниллю.

---

¹ «Найблагородніші й найдавніші трофеї дому Естерхазі» (*лат.*).

11. Був у мене далекий, загадковий батько — назвемо його так, — над мудрістю котрого витало місячне сяйво минулого століття і перші промені ранкового сонця нового; сутінки — от звідки походить наше прізвище.

12. Батько їздив верхи на коні-чародії, так його й назвали Чародій. Воро́ний кінь з білою міткою на задній лівій нозі. Не їв нічого, окрім цукру та пшениці. Він справді був казковим: розумів усе, що говорив йому батько, і навіть давав йому поради. Він порадив батькові, аби той набив йому підкови задом наперед, і тоді вороги ніколи не підуть по його сліду — адже через відбитки копит вони пішли б у зворотному напрямку. (А коли всі коні були підковані таким чином, батько підкував коня звичайним способом, тим самим здивувавши всіх і зробивши собі новий шлях для відступу.) Якщо наближалась небезпека, Чародій іржав і рив землю, а коли батько сідав на нього верхи, то гнав так швидко, що копита його не торкалися землі і він злітав у хмари. Коли наближалися вороги, то він витоптував копитом по землі, скільки тисяч людей у війську. Одного разу, коли батько програв бій, його почали переслідувати. Тоді Чародій відніс його у схованку, а сам заліг між мертвих коней, заховавши свою голову під шию мертвого коня. Вороги проскакали повз них. Це сталося два рази: у серпні 1652-го та весною 1969-го.

13. Якщо хтось недбало ставиться до довірених йому речей, грошей або навмисне нищить чуже майно, то кажуть таке: «Гей, чуєш, ти! То тобі не солома Чакі!» Але звідки взявся цей вираз? Чакі були дуже добродушними, добросердими і порядними панамі. Селяни дуже швидко зрозуміли, що феодална піраміда дала маху, і вигадали наступне: вони витоптували конями пшеницю лише наполовину, аби не всі зерна випадали з колосся. А позаяк їм дозволялось забирати соломі, то вони отримували і соломі, й іншу половину зерна. Діставалось і їм, і панам. Йшло все, як по маслу. І пан, і селянин були задоволені. Але хазяйство Чаків перейшло до нашої родини, а в нас були управителі з твердим характером. Він у них був вроджений або набутий з роками праці у нас. Вони швидко скумекали, в чому тут справа, і сказали: «Гей, ви, чуєте! То вам не солома Чакі, а... (тут йде прізвище мого батька)!» Ось так з'явився вираз, котрий містить у собі пам'ять про розвиток господарства в старі часи.

14. Мій батько ставився до селян дбайливо і забороняв своїм людям красти (а нас, своїх дітей, він шмагав власною рукою). Проте, коли настали

важкі часи, все одно позабирав худобу у бідняків. Народ був у розпачі. Та ж сама доля спіткала і стару батькову няньку: його люди забрали в неї єдину корівку. Бідна старенька так завелася, що пішки прийшла до Кишмартона. На воротах питає в неї охоронець: «Вам чого, бабуню?» — «Я хочу говорити з графом». — «Це неможливо, приходьте завтра». Так і тяглося це день відо дня, як у творі Кафки. Нарешті старенька віддала свої останні гроші і її впустили. І от вона постала перед батьком. Хоч і стояла вона смиренно, але один з офіцерів усе одно крикнув на неї: «Схиліться перед паном!» — «Я? — здивувалася няня. — Мені схилитися перед моїм Міцу, якого я виростила, мені?!» Батько «прокинувся», почувши такі слова, поманив до себе стареньку, котра витягла якийсь пакунок. У пакунку був маленький доломан. «Упізнаєш, Міцуку?» — спитала вона, після чого стала на коліна і поцілувала його халат. Батько ніколи не бачив цього доломана. Він підняв няню з колін, поцілував її в чоло і зі словами: «З Богом» відправив додому.

15. За п'ятдесят філерів¹ батько з'їдав муху, а за один форинт можна було сфотографувати труп мухи на його язичку. За п'ять форинтів і яблуко він розгризав навпіл мишу. Він ніколи не приносив мишей із собою, а просто ловив їх.

16. Мій батько — це можна брати за факт — поважав Гайдна і як людину, і як художника. Неодноразово запрошував він його на обід до свого столу. Проте, коли приходили гості, то Гайдну, як і нам, дітям, накривали стіл в іншій кімнаті. Одного разу нас навідали два дуже видні англійські лорди, — вже здалеку було чутно їхні дорогі парфуми. Вони прокладали шлях для адмірала Нельсона. Щойно вони сіли за стіл, як одразу ж запитали про Гайдна. «Сьогодні Гайдн обідає вдома», — навіть оком не змигнувши, збрехав мій батько. Проте, будучи його великими шанувальниками, лорди так засмутилися, що батько, зціпивши зуби, вивів Йозефа із сусідньої кімнати і зі своєю наймилішою усмішкою посадовив його за стіл. Англійці посміхалися, як дурні, а Гайдну було байдуже. У батька раптово виникла ідея (аби помститися) подати на стіл нирки в гірчиці, що для людини, котра страждала на ревматизм, як Гайдн, може мати фатальні наслідки; ну не в прямому сенсі. Ось так всі й надалі задоволено вечеряли. (Кажуть, що у прислуги — подагра, у панів — ревматизм. Це доводить, що ми гарно ставились до Гайдна.)

17. Він, тобто батько, молився про те, аби існувало щось, про що б він знав усе. «Молися, собако!» — шепотіла йому річка свої погрозливі поради. Якби він знав усе до найменшої подробиці про вівчарство, про глобальні катастрофи або про Гайдна, ні, про Бартока. Якби він знав усе про Бартока, тоді б його життя змінилося настільки, що одного разу, після фаршированої риби, або під час футбольного матчу, або перед тим, як поцілувати чийось руку, чи замість другого антиєврейського закону він тихо сказав би: «Ну, не виключено, що це могло статися у 1925-му, адже, — тут він зітхнув би, — Кодай уже давно не палив систематично. Хоч про Кодая він знав не все, але достатньо для того, аби такими маленькими заявками заслужити повагу й визнання

---

¹ Філер — розмінна монета Угорщини, що становить 1/100 форинта.

ЗМІСТ

КНИГА ПЕРША

Нумеровані вислови із життя роду Естерхазі 3

КНИГА ДРУГА

Сповідь родини Естерхазі 229